

الگوهای معماری محله های سنتی در بافت کویری ایران با تأکید بر محله پاقپان کاشان

مریم مفیدی^۱

چکیده

محله مجموعه ای از عوامل زنده و پویاست و اکثر تغییرات کالبدی در سطح محلی می تواند یک اثر گسترده بر زندگی روزانه و اجتماعی بگذارد. مسئله کنونی محله ها و در کل شهرهای سنتی ایران رها شدن اصول معماری محله ها، کوچ ساکنان آنها و توسعه یکنواخت با فرم های بیگانه و متضاد با شرایط محیطی و اقلیمی است. البته آنچه موجب شکل گیری محلات میشود تنها ابعاد کالبدی و جمعیتی نیست بلکه مسایلی از قبیل پیوندهای اجتماعی، فرهنگی و... یا عواملی از قبیل بستر طبیعی شهر نیز دخیل اند و معماری محله نیز تأثیر بسزایی بر این مسایل دارد. مهمترین دغدغه نوشتار حاضر دستیابی به معیارهایی برای طراحی محلات معاصر است تا در طراحی افزون بر استفاده از دستاوردهای عصر مدرن از ویژگیهای ارزشی محله های سنتی نیز بهره برد یا راه حلی برای احیای الگوی محله در بافت های از هم گسیخته شهرهای امروز ارائه گردد. در این راستا مقاله حاضر بر آن است که ابتدا با کنکاشی در مراجع گوناگون و مرتبط با معماری پایدار و بررسی توصیفی- تحلیلی یکی از قدیمیترین محله های کاشان (محله پاقپان) از طریق مشاهده، تحقیقات محلی و منابع موجود به بیان خصیصه های محله و نظام کالبدی- اجتماعی آن پرداخته، محاسن و مشکلات آن مشخص گردد و راهکار مناسبی در راستای دستیابی به محاسن و حل مشکلات ارائه شود. نتایج حاصل از محاسن موجود در معماری محله پاقپان منطبق بر معیارهای توسعه پایدار است و جهت رفع انتقادات ساکنین و مشکلات محله پیشنهادهایی ارائه گردیده است. امید است که راهکارها قابل تعمیم برای تمامی محلات شهرهای بافت کویری ایران باشد.

^۱ دانشجوی مهندسی معماری، دانشکده معماری و هنر دانشگاه کاشان، استان اصفهان، شهرستان کاشان

واژه های کلیدی: محله پاقپان ، معماری محله ای ، معماری پایدار ، طراحی محله ، کیفیت محیط

مقدمه

محله یکی از ارکان اصلی کالبد شهری و در واقع جزئی از یک کل به هم پیوسته است که در ارتباط با سایر اجزا نقش خود را بازی می یابد. معماری محله ای زائیده تفکر خلاق بشر است و از آنجاییکه در بنیان های نظری معماران ایرانی - اسلامی نسبت قالب و محتوی همچون نسبت روح و کالبد در بنیادهای معماری است؛ در محله های ایرانی - اسلامی فرم به تبع معنا تعریف می شود و کالبد هویت خود را از محتوی می گیرد. و در نهایت آنچه به معماری محله ای نظام و سامان می دهد در رفتار و نیازسنجی معماران نیازهای منطقی انسان است بطوریکه بتواند به تمامی خواسته های مادی و معنوی شهروندان پاسخ مثبت دهد (احمد دانایی نیا، ۱۳۸۵، ص ۱) شهرسنتی بابارزه های ارزشمند کالبدی و اجتماعی اش آینه تمام نمایی از پایداری محله است. دکتر بحرینی معتقد است که: "توجه به محدودیت های اکولوژیکی محل نظیر آب، توسعه متناسب و سازگار با طبیعت، صرفه جویی در منابع، استفاده از مواد و مصالح بومی، ابداع روشهای مؤثر و مناسب جهت ادامه حیات، نظیر قنات و بادگیر و استفاده هنرمندانه از آب و گیاه جهت تلطیف هوا و ایجاد مناظر مطبوع، ایجاد باغ ها و باغچه ها در حیاط ها، فضاهای عمومی و اطراف شهرها همه نمونه هایی از عوامل مؤثر در این پایداری بوده اند." (سیدحسین بحرینی، ۱۳۷۸، ص ۲۷۹)

شهرهای مدرن امروز قربانی توسعه شده اند و از درک روح انسانی بازمانده اند. توجه دوباره به مفهوم محله و باز زنده سازی آن بدین معنا نیست که شهرسازی جدید کاملاً رو به گذشته داشته باشد بلکه فقط لازم است به آرامش و ابعاد انسانی توجه شود. این دو خصلت اصلی شهرهای گذشته است که شهرهای نوین عاری از آنند. البته تأسیس محله هایی مانند محله های قدیم که بیشتر روابط در میان خود آنها باشند در شهرهای کنونی امکان پذیر نیست. (مریم غروی خوانساری، ۱۳۸۵، ۲۰) اما از آنجاییکه وضع کنونی روابط اجتماعی که در کل شهر پراکنده و رابطه کم افراد هر قلمرو با یکدیگر درست بنظر نمی رسد این مسئله نیازمند بررسی و پیشنهاد راه حل است.

هم اکنون کمبود فضاهای تعامل اجتماعی و تفریحی و فضاهای ورزشی در کاشان بسیار محسوس است و بسیاری از بناهای قدیمی به دلیل متروکه شدن و کاربری های نامتناسب با کالبد علاوه بر تاثیر بر منظره شهری بر دسترسی افراد به فضاهای مورد نظر تاثیر منفی دارند. همچنین با توجه به تعدد فضاهای ارزشمند تاریخی در کاشان نیاز به کاربری های توریستی و فضاهای وابسته وجود دارد. بنابراین بسیاری از محلات قدیمی نیازمند بازسازی و اجرای طرح های نوین اند. بدین منظور محله پاقپان که یکی از قدیمیترین محله های کاشان است مورد تحلیل و بررسی قرار می گیرد تا ویژگی ها و ارزشهای آن بررسی شده و با استفاده از معیارهای معماری پایدار پیشنهادهایی ارائه گردد که قابل تعمیم از جزء به کل باشند.

در این تحقیق ابتدا داده های اولیه تاریخی که برگرفته از مطالعات محدوده تاریخی طرح می باشد بررسی گردید سپس با توجه به